

Kora római védmű és késő avar kori telep kutatása a canabae északi előterében

(Budapest, III. ker., Filatorigát,
Hrsz.: 19244)

A Szentendrei út és a Bogdáni út sarkán lévő benzinkút, illetve a Bogdáni úti buszpályaudvar közötti beépítetlen részen, az egykori HÉV megálló, majd TŰZÉP telep területén a BAUMAX cég már korábban barkácsáruház építését határozta el. Minthogy a szóban forgó terület az aquaeductus és a canabae északi temetője közé eső részen fekszik, régészeti szempontból különösen nagy érdeklődésre tartott számot. 1997-ben szondázó jellegű feltárás történt, (ZSIDI 1998, 65–71) amelyet az építési terv megváltozása, a lemezes házalap mélyebbre helyezése miatt 1999-ben és 2000-ben a leendő áruház csaknem teljes területére kiterjedően megelőző feltárás követett. (ZSIDI 2000, 62–75; ZSIDI 2001, 59–67) (1. kép)

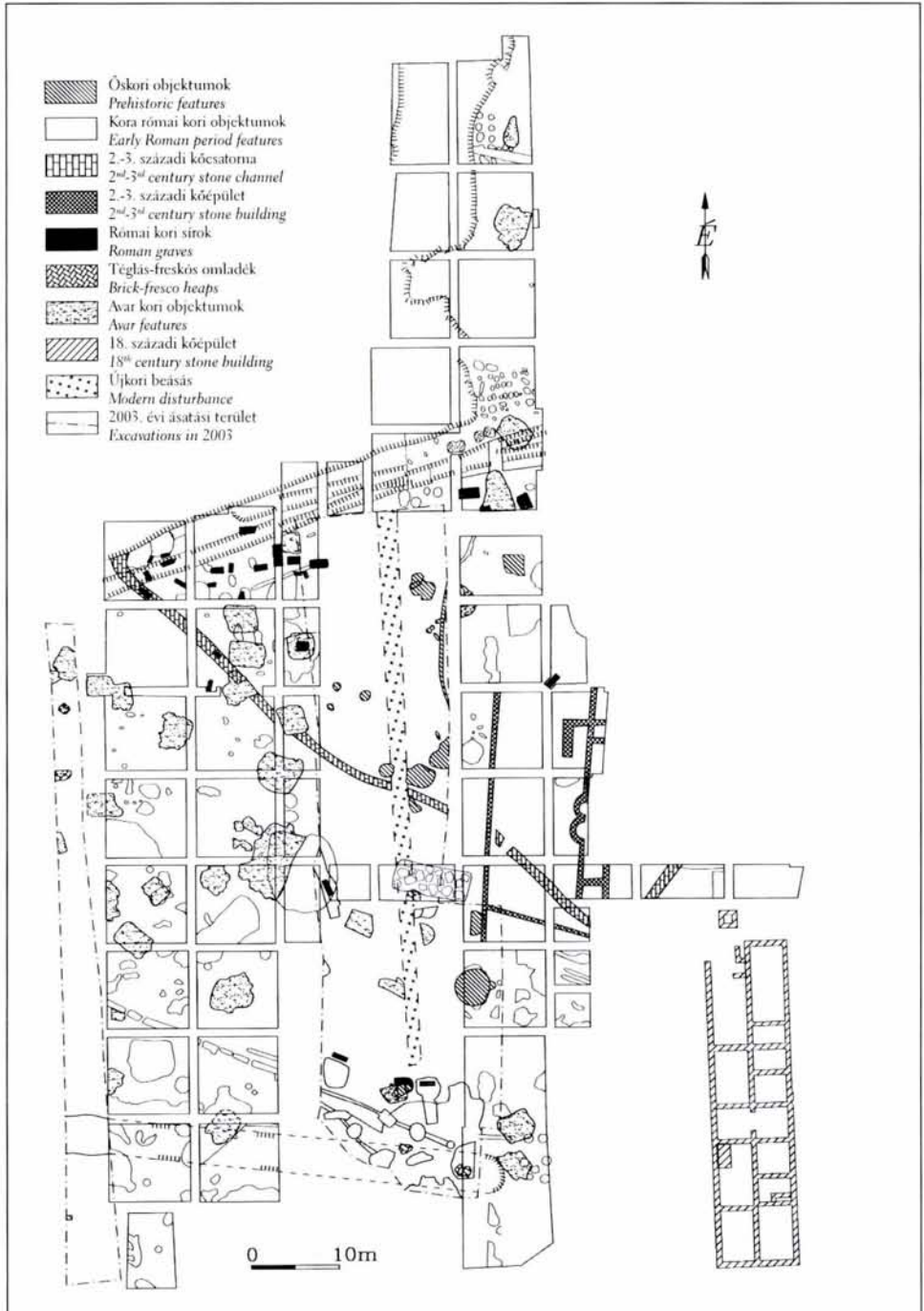
A korábbi ásások kutatatlanul hagytak egy hozzávetőleg 80 m hosszú, és változó, 17–20 méter széles sávot a Rádl-árokktól délre és keletre, részben a beruházó építési szándékának megengedése miatt, részben pedig azért, mert az említett terület teljes egészében a hajdani HÉV megállóhoz tartozó újkori feltöltésnek tűnt. Három év elteltével a beruházó mégis az építkezés megkezdése mellett döntött, így módon az Aquincumi Múzeum számára is lehetőség nyílt a még érintetlen sáv átkutatására, amelyről közben kiderült, hogy csak el-

Investigations of early Roman defence works and a Late Avar settlement in the northern outskirts of the canabae

(Budapest III, Filatorigát, Ln: 19244)

The BAUMAX firm decided to construct a DIY store in the territory of the former HÉV station, and later TŰZÉP site, in the vacant area between the petrol station on the corner of Szentendrei Road and Bogdáni Road and the bus station on Bogdáni Road. As this area lies between the aquaeductus and the northern cemetery of the canabae, it seemed to be especially promising from an archaeological aspect. In 1997, a test excavation was conducted in the territory (ZSIDI 1998, 65–71). In 1999 and 2000, the excavations preceding the construction encompassed nearly the entire territory of the future store because changes had been made in the construction plans and the laminated house foundation would be sunk deeper than had been planned previously (ZSIDI 2000, 62–75; ZSIDI 2001, 59–67). (Fig. 1)

The former excavations left unexplored an approximately 80 m long and a, more-or-less, 17–20 m wide zone south and east of the Rádl trench, because the construction intentions of the investors vacillated and the territory seemed to be a modern fill connected with the former HÉV station. After three years, the investor decided to start the construction work after all, so an opportunity for the Aquincum Museum to investigate the intact zone presented itself. In the meantime,

1. kép: Az ásások helyszínrajza (1999–2003)
 Fig. 1: Ground plan of the excavations (1999–2003)

enyésző mértékben bolygatták meg újabb kori feltöltéssel.

Céljaink között szerepelt a már korábbi ásátások során részleteiben feltárt kora római védműrendszer további szakaszainak feltárása, valamint a részben már ugyancsak ismert, 2.-3. századi kőépületből kiinduló vízvezető csatorna nyomvonalának a tisztázása. Számítottunk továbbá, a korábbi tapasztalatok alapján, őskori objektumok (földbemélyített házak, különböző funkciójú gödrök), valamint népvándorlás kori gödörházak előkerülésére. Az ásátás első napján tudatták velünk, hogy az új építési terv értelmében a házalapot nyugat felé, a buszpályaudvar irányába kiszélesítik mintegy 4 méterrel. Ezért ezt a sávot is ugyanúgy 80 méter hosszúságban át kellett vizsgálnunk. A Bogdáni úti római temető közelsége miatt számoltunk annak lehetőségével, hogy ebben a nyugati sávban esetleg megfoghatóvá válik a temető széle.

Az elvárásoknak megfelelően ásátásunk során őskori, római kori és népvándorlás kori objektumokra bukkantunk, amelyek a középső sávban érdekes topográfiai elhelyezkedést mutattak. A legkorábbi, késő bronzkori objektumok a földszáv északi végében, egy természetes, homokos kiemelkedésen kerültek elő az egykor Rádl-árokknak nevezett patak közelében. A földszáv közepén laza beépítettségű késő avar településrészletet tártunk fel. A déli részen sorakoztak a római kori objektumok, kivéve az említett kőcsatornát, amely nagyjából megfelelt az ásátási területet. A nyugati sáv északi részén ebből a rendszertől hiányoztak az őskori objektumok.

A két helyszínen összesen 66 objektumot tártunk föl, ebből mindössze 3 bizonyult újkori beásásnak. A legkorábbi időszakot, a késő bronzkort (urnamezős

this area turned out to have been only slightly disturbed by modern fill.

Our purpose were to unearth more sections of the early Roman defence works, details of which had already been uncovered, and to clarify the path of the water channel that began in a stone building dated to the AD 2nd-3rd centuries, details of which were also known. Based on previous experience, the appearance of prehistoric features (semi-subterranean houses, pits of diverse functions) and pit houses from the Migration Period could be expected. We were informed the first day of the excavation that the foundation of the building would be enlarged by 4 m in the direction of the bus station according to the new construction plan. So, we also had to check this zone along a length of 80 m. As the Roman cemetery of Bogdáni Road lay in the vicinity, we also had to count on the possibility of picking the edge of the cemetery in this western zone.

As we had expected, prehistoric, Roman period and Migration period features were brought to light during the excavation. These features displayed an interesting topographic distribution in the central zone. The earliest, Late Bronze Age features were uncovered in the northern part of the zone on a natural, sandy elevation, near the stream, formerly called the Rádl ditch. Part of a loosely structured Late Avar settlement was unearthed in the centre of the zone. The features from the Roman period were situated in the southern part of the excavation except for the afore-mentioned stone channel, which approximately cut the excavation territory in half. Prehistoric features were missing from this territorial distribution in the northern part of the western zone.

2. kép: A kora római erőd déli védműrendszere dél felől

Fig. 2: The fortification of the early Roman fortress from the south

kultúra) jó néhány kis méretű, elliptikus alakú gödrön kívül földbemélyített házak képviselték. (Az őskori emlékek konzulense Szilas Gábor volt.) Utóbbiakat a gödörházak számára előnyös, jó vízelvezető képességű, homokos altalajba ásták le. Hozzájuk kapcsolható cölöplyukakat egyáltalán nem találtunk, így egykori felépítményük rekonstrukciójához nem rendelkezünk megfelelő információval. A házakban nem észleltük tüzelőhely maradványát, vagy átégett foltként megmaradt nyomát.

Valószínűleg a lelőhely őskori fázisához tartozott az a baloldalra fektetett, kelet–nyugati tájolású csontváz is, amely a buszpályaudvar melletti sáv déli részén került elő. Sajnálatos, hogy deréktől lefelé eső részének a leendő áruháza részűfala alatt kellett maradnia. A sír feltárható részéből lelet nem került elő.

A kora római katonai objektum védművei és bizonyos járószint alatti konstrukciós elemei már a korábbi ásatások során előkerültek. (ZSIDI 1998, 69–71; ZSIDI 2000, 67–70; ZSIDI 2001, 60–62)

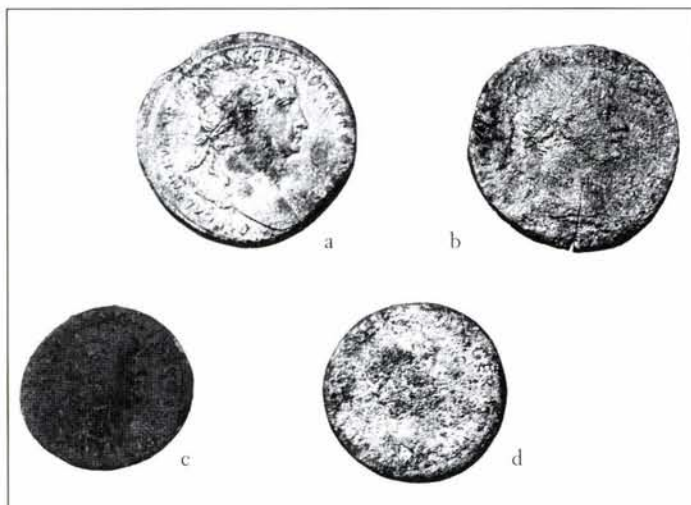
Altogether 66 features were found at two sites. Only three of these proved to be modern pits. The earliest period, the Late Bronze Age (Urnfield culture) was represented by a number of small, elliptical pits and semi-subterranean houses. (Gábor Szilas supervised the excavation of the prehistoric remains.) The latter features were dug into the sandy ground, which offers favourable conditions for semi-subterranean houses with its excellent drainage properties. We could not find postholes linked with them, so there is no information to help in reconstructing the superstructures. We did not observe remains of ovens or burnt discolourations suggesting firing places.

The east–west oriented skeleton laying on its left side probably belonged to the prehistoric phase of the site. It was found in the southern part of the zone next to the bus station. Regrettably, the skeleton had to be left from the waist down under the bevelled wall of the future store. The unearthen part of the grave did not contain finds.

Adataink szűkösek a tábor egykori beépítettségére vonatkozóan, részben a természetes erózió, részben a későbbi kultúrák romboló hatása miatt. Nem meglepő, hogy idei ásatásunk eredményei sem tudtak a beépítettség vonatkozásában újabb információt nyújtani. Új adat viszont, hogy feltártuk az erőd déli vizesárkának egy szakaszát, amelynek északi oldalán egy vele párhuzamos, keskeny árkoeska, az egykori paliszádárok futott. (2. kép) Utóbbi betöltéséből hatalmas mennyiségű, korai (1. század végi – 2. század eleji) anyag került elő. A vizesárok betöltésének rétegeit Horváth Zoltán geológus vizsgálta meg, aki megállapította, hogy az árok feltöltődése természetes úton indult meg, majd egy későbbi időpontban erőteljes emberi beavatkozással folytatódott. A természetes üledékképződés arra utal, hogy egy bizonyos időszakban, vélhetően a Rádl-árok hozamából, tartósan, nagyjából egyenletes vízmennyiség áramlott a vizesárokba. Későbbi, tudatos megszüntetését a mesterséges betöltés bizonyítja. A korábbi ásatási eredmények is arra utalnak, hogy a katonai objektum megszüntetése előtt védműve legalább egyszer átalakult, feltöltött árka helyén cölöpköteg sorokból álló konstrukció épült. (ZSIDI 2000, 68) Az idei ásatáson két alkalommal, de már a korábbiak során is többször kerültek elő a vizesárok betöltéséből habarcsos, téglás, freskódarabos törmelékpucacok, amelyek az említett, második periódushoz tartozó cölöpkötegek helyén tátongó mélyedéseket töltötték ki. Az efféle kupacokból időnként értékes leletek kerültek elő, mint amilyen például az az amfora-nyak, amelyen egy pirossal festett, kurzív felirat töredéke olvasható.

A vizesárok feltöltésében a cölöpkötegeknek szánt gödrök mellett voltak olyan

The defence works of the early Roman military feature and certain elements beneath the floor level had already been uncovered during previous excavation seasons (ZSIDI 1998, 69–71; ZSIDI 2000, 67–70; ZSIDI 2001, 60–62). We have only scarce data on the inner system of the camp area partly because of natural erosion processes and partly due to the destructive effects of later cultural occupations. It is not astonishing that the results of the actual excavation could not furnish new information in this respect. A new achievement was the recovery of a stretch of the southern moat of the fort, on the northern side of which a narrow ditch, the one-time palisade ditch, ran in parallel to it (Fig. 2). The fill of the latter yielded a huge number of early finds (end of the 1st century – beginning of the 2nd century). Zoltán Horváth, a geologist, studied the layers of the moat's fill. He determined that the trench was first filled in naturally, a process later intensified by human intervention. The natural deposition suggests that at one time, a steady amount of water flowed into moat, probably from the Rádl ditch. The artificial fill attests to the later, conscious termination of this moat. Former excavation results also provide evidence that before the abandonment of the military feature, the defence works were modified at least once and a construction of rows of bundles of posts was built over the place of the filled-in moat (ZSIDI 2000, 68). The fill of the moat yielded debris, heaps of mortar, bricks and fresco fragments twice this year and several times in former seasons. They served to fill in the depressions that opened in the place of the bundles of posts from the above-mentioned second period. These heaps sometimes contained valuable finds

3. kép: Flavius (a-b) és Antoninus (c-d) kori bronz érmek

Fig. 3: Flavian (a-b) and Antoninian (c-d) period bronze coins

ovális alakú, nagy méretű beásások, amelyek betöltésében ugyanazt a fekete, iszapolt agyagot találtuk meg, amelyet ezen a területen az építkezéseket megelőző tereprendezés során alkalmaztak a rómaiak a lazább talaj tömörítésére. Ugyancsak figyelhető meg például a 2.-3. századi kőépület közvetlen környezetében is. (ZSIDI 2001, 63) A tömörítőanyag a tábor második építési periódusával hozható összefüggésbe.

A tábor különös jelentőséggel bírhatott Domitianus germánok ellen viselt háborúja idején. Feladása, tudatos döntés eredménye volt, amely bizonyosan összefüggött a háború lezárásával, valamint Traianus új határvédelmi koncepciójának kivitelezésével. A tábor lebontása az emléleletek alapján (3. kép) is Traianus korára tehető.

Tisztáztuk a 2.-3. századi kőépület csatornájának nyomvonalát. A földberakott, habares nélkül készített kőcsatorna futása ívelten haladt. A kőépületből északnyugati irányba indult, majd a most feltárt részen nyugat felé hajlott el, hogy aztán egy újabb ível megint északnyugatnak forduljon.

like the amphora neck on which the fragment of a cursive inscription painted in red can be read.

Beside the pits dug for the post bundles there were large, oval pits dug into the fill of the moat, which were filled in with black, levigated clay that the Romans used to landscape by packing down the loose soil before construction work. The same could be observed, for example, in the area of the stone building from the 2nd-3rd centuries (ZSIDI 2001, 63). The packing material can be associated with the second construction period of the fort.

The fort must have had a particular importance during Domitian's war against the Germans. Its abandonment was the result of a conscious decision, which was certainly connected with the termination of the war and the execution of Trajan's new border defence concept. The coin finds also date the demolition of the fort to Trajan's period. (Fig. 3)

The path of the channel coming from the 2nd-3rd century stone building was clarified. The stone channel, running in an arc, was dug into the earth without use of

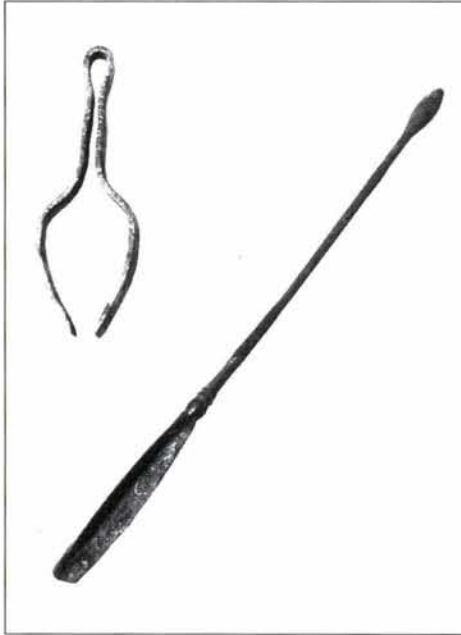
(4. kép) Az újonnan feltárt részen a csatorna keresztmetszete viszonylag szűk volt, lelet belőle nem került elő. A korábbi ásatások során feltárt északnyugati szakasz annyival szélesebb volt, hogy ott a csatorna eredeti funkciójának elvesztése után még betemetkezést is regisztrálni lehetett. A nagyobb keresztmetszet magasabb vízhozamot feltételez, vagyis gyanítható, hogy az eredeti csatornába több mellékág is bekapcsolódott. Ilyen lehetett az a fentebivel konstrukciójában teljesen megegyező csatorna, amelyet a nyugati sáv részsűfalában fedeztünk fel. Ez utóbbi valamelyest magasabban helyezkedett el a kőépület csatormájánál, de mivel csak metszetben volt megfogható, sem a pontos irányát, sem a lejtését nem lehetett megállapítani. Ráadásul a Filatorigát építését megelőző tereprendezés során erősen megrongálódott, beomlott. (Közvetlenül az újkori feltöltés alatt jelentkezett). A későbbiek során, az áruház nyugati támfalának alapárkában talán még lesz mód felületben is megvizsgálni az említett kőcsatornát.

A nyugati sávban nem sikerült elérni a Bogdáni úti temető keleti szegélyét, de

mortar. It began in a northwesterly direction from the stone building, then curved westwards in the area unearthed this year only to turn again to the northwest with another curve (Fig. 4). The cross-section of the channel was rather narrow in the recently unearthed area and it did not yield any finds. The formerly unearthed northwestern stretch of the channel was so much wider that it could even hold a burial after it had lost its original function. The larger cross-section supposes a larger water output, which implies that some side channels joined the original channel. The channel uncovered in the bevelled wall of the western zone, which had an identical construction, may have been such a side channel. It lay somewhat higher than the channel of the stone building. Regrettably, it could only be observed in the section wall so we could not determine either its direction or its slope. To make matters worse, it was badly damaged and collapsed during landscaping work preceding the construction of the Filatorigát. (It appeared just below the modern fill.) Perhaps we will have an op-

4. kép: 2.-3. századi kőépülethez tartozó csatorna újonnan feltárt szakasza
Fig. 4: Part of the recently excavated channel of a 2nd-3rd century building

5. kép: Bronzcsipesz és bronzkanál a 2. sírból
 Fig. 5: Bronze tweezers and a bronze spoon from Grave no. 2

6. kép: A 2. sír kibontott állapotban
 Fig. 6: Grave no. 2 after cleaning

hogy nem járhattunk már messze tőle, arról egy szépen faragott sírkő töredéke tanúskodott. Szórványos, római betemetkezéssel találkoztunk viszont a középső sávban, ahol 4 nyújtott csontvázas sírt tártunk fel. Közülük hármát a homokos altalajba ástak, egyet sűrke színű, folyami üledékrétegben találtunk meg. Általában elmondható a vázakról, hogy feltűnően jó megtartásúak, viszonylag magasak, meglehetősen erős csontozatúak voltak. Fakoporsóik nyomát a vas koporsószőgek őrizték meg. Gazdagabb melléklet a 2. sírből került elő, itt a csontváz jobb lába mellé egy bronzcsipeszt és egy hosszúkás fejű, hosszú, vékony szárú bronzkanalat helyeztek el, (5. kép) bal lábánál pedig egy sárga színű, oinokhoé típusú kancsót találtunk. (6. kép) A négy síron kívül előkerült még egy ötödik

portunity to examine this stone channel on the surface in the foundation trench for the western retaining wall of the store.

Our excavations did not reach the eastern edge of the cemetery of Bogdáni Road in the western zone. Nevertheless, a fragment of a finely dressed tombstone demonstrated that we came close to it. At the same time, we found regular Roman burials in the central zone where 4 extended inhumation burials were unearthed. Three of them had been sunk into the sandy ground, while one was found in the grey alluvium. It can generally be said that the skeletons were excellently preserved. The deceased had been relatively tall with rather strong bones. Iron nails preserved traces of the wooden coffins. More significant grave furniture was uncovered in grave no. 2. Bronze tweezers and a bronze

csontváz is az egyik nagy méretű beásás bontásakor. Természetellenes testhelyzete arra utalt, hogy általunk ismeretlen okból (gyilkosság áldozata, vagy a társadalomból kivetett személy lehetett) nem részesítették tisztességes temetésben, egyszerűen háttal belökték egy, az egykori vizesárok betöltésébe ásott gödörbe. A csontváz mellett, de szokatlan helyen és szokatlanul távol tőle egy Traianus-kori bronzpénzt találtunk. Sírobulusz szerepe kétséges. (7. kép)

A 7.-8. századi késő avar kori település eddig feltárt részét további földbemélyített házakkal egészítettük ki. Közös ismertetőjegyük, hogy egykori lakóik az északi, keleti vagy északkeleti sarokban tüzelőhelyet építettek. Ezek tört kőből, továbbá a sokat emlegetett kőépület maradványából könnyen beszerezhető római tegula-, és imbrex-töredékekből, valamint rózsaszínű habarésből készültek. Az itt feltárt avar házak másik közös vonása, hogy egészen a homokos altalajig leásták őket, ezért külön padlóképzéssel nem találkozunk. Falaik enyhén rézsűs kialakításúak. Mivel a középső sávban nem volt módunk az egyes objektumokat a jelentkezési szinttől kezdődően feltárni, csak azokat a cölöplyukakat regisztrálhattuk, amelyek elérték a mi induló szintünket. A cölöprendszerek bizonytalansága miatt a felépítmények rekonstrukciója is nehézségekbe ütközik. A nyugati sávban szerencsésebbek voltunk, itt az egyes objektumokat a jelentkezési szintjüktől tudtuk vizsgálni. Teljes egészében sikerült feltárnunk egy avar lakóházat, hatalmas kemencéje az északi sarokban állt. A két rövid oldal közepén egy-egy nagy átmérőjű cölöplyukat találtunk, amelyek alapján a legszokványosabb, nyeregtetős felépítményt lehet rekonstruálni. A ház

spoon with an elongated bowl (Fig 5) and a long and thin handle were placed beside the right foot of the deceased and a yellow oinokhoé type jug was found by the left foot (Fig 6). Beside the four graves, a fifth skeleton was also discovered during the cleaning of a large pit. The "twisted" posture suggests that, for some unknown reason (a murder victim or an outcast), the individual did not receive a normal burial but was simply pushed on the back forward into a pit dug into the fill of the former moat. We found a bronze coin from Trajan's period beside the skeleton although in an unusual place and unusually far from it. Its role as a funeral obulus is questionable (Fig. 7).

The unearthed part of the late Avar settlement from the 7th-8th centuries could be enlarged with some more semi-sub-

7. kép: Szabálytalan betemetkezés a vizesárok feltöltésében

Fig. 7: Irregular inhumation in the fill of the moat

nagy mélysége miatt elképzelhető, hogy felmenőfallal nem is rendelkezett.

A terület keleti részén az áruhááz építésével párhuzamosan tovább folyhat a feltárás.

Budai Balogh Tibor

Irodalom/References:

NAGY 1993 – Nagy M.: Óbuda a népvándorlás korában, *BudRég* 30 (1993) 353–395.

ZSIDI 1998 – Zsidi P.: Római kori védműrendszer nyomai az aquincumi katonavárostól északra (Bp., III. ker. Filatorigát) (Remains of the Roman fortification system north of the Aquincum Military Town) (Bp., District III, Filatorigát), *Aqfüz* 4 (1998) 65–71.

ZSIDI 2000 – Zsidi P.: Korarómai kori védmű részlete és 2-3. századi kőépület az aquincumi katonavárostól északra (Budapest, III. ker., Filatorigát) (Part of the Early Roman defence system and a stone building from the 2nd-3rd centuries North of the Military Town), *Aqfüz* 6 (2000) 62–75.

ZSIDI 2001 – Zsidi P.: Településszerkezet kutatása az aquincumi katonavárostól északra (Budapest, III. ker., volt Filatorigát HÉV állomás) (Research into the settlement structure north of the Aquincum Military Town), *Aqfüz* 7 (2001) 59–67.

terranean houses. Their common feature is that the inhabitants built an oven in the northern, eastern or northeastern corner of the building. The houses were constructed from rubble, Roman tegula and imbrex fragments and pink mortar which were easy to obtain from the remains of the often-mentioned stone building. Another common trait of the Avar houses at the site is that they were dug down to the sandy ground so there was no need to specifically made floor level. The walls were slightly slanted. As it was not possible to unearth the features in the central zone from the level they appeared, we could record only those postholes that extended until the level from which we started. The reconstruction of the superstructures is difficult because of the uncertainty about the post systems. We were luckier in the western zone. Here, we could investigate the features from the level they appeared. We were able to entirely unearth an Avar dwelling with a huge oven in the northern corner. We found a wide posthole each in the middle of both of the short walls, from which the commonest type of saddle roof structure could be reconstructed. The depth of the house implies that there were no built vertical walls at all.

In the eastern part of the territory, the excavation will be continued in parallel with the construction of the store.

Tibor Budai Balogh